

СЕНЗИТИВНИЙ ПЕРІОД ЯК ЗАСІБ ГОТОВНОСТІ ДО МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглядаються проблема готовності до професійної діяльності, проблема формування поглядів студентів стосовно розуміння сутності навчальної і загальної адаптації, соціальна ситуація розвитку. Аналізуються питання соціальної адаптації молоді під час навчання у ВНЗ.

Ключові слова: студент, адаптація, дезадаптація, освіта, навчання.

В статье рассматривается проблема готовности к профессиональной деятельности, проблема формирования взглядов студентов относительно понимания сути обучения и общей адаптации, социальная ситуация развития. Анализируются вопросы социальной адаптации молодежи во время обучения в высшем учебном заведении.

Ключевые слова: студент, адаптация, дезадаптация, образование, обучение.

Вступ. Освіта – це не тільки сукупність різних освітніх структур (школа, ПТУ, вуз і т.д.), але і діяльність, в якій присутні суб'єкт і об'єкт освіти. На наш погляд, цей об'єкт має свою специфіку, яка полягає в тому, що об'єкт освіти – це знання і досвід, точніше система знань, яка відображена в законах науки. Річ у тім, що не завжди і не відразу той, хто навчається, засвоюючи знання, стає повноцінним суб'єктом освіти. Освіта – це сфера соціально-культурної діяльності, метою якої є збереження і відтворення накопичених людьми знань, вмінь і навичок в різних областях, створення технологій для успішного засвоєння величезного масиву наукових знань, формування навичок ефективного і гуманітарно-орієнтованого використання засвоєних знань [1, с. 21]. Як вважає Лебедев С.А., сфера освіти тісно пов'язана зі сферою науки: наука створює основний обсяг інформації, який є предметом освітньої діяльності; сама освітня діяльність спирається на наукові розробки з її ефективного здійснення; однією з найважливіших задач освіти являється підготовка майбутніх вчених; більшість сучасних педагогів повинні в тій чи іншій мірі займатися науковою діяльністю; більшість вчених повинні брати участь в освітньому процесі, передаючи свої знання і творчий потенціал [5, с. 182].

В Україні окремі аспекти проблеми розроблялись в рамках психології, загальної психології, соціальної психології, педагогіки (Л. Долинська, М. Дьяченко, І. Бондаренко, О. Борисенко, О. Васильченко, Н. Войтович, П. Зільберман, В. Казміренко, О. Каганов, Т. Каткова, О. Кокун, С. Кулик, Е. Научитель, В. Невмержицький, М. Папуча, Н. Пов'якель, Т. Резник, В. Розов, А. Скрипко, О. Скрипченко, В. Струкуленко, Н. Чепелева) [6, 9].

Постановка проблеми у загальному вигляді

Сучасне суспільство динамічно змінюється, зокрема й у зв'язку з тим, що з кожним роком кількість нагромаджених знань у кожній галузі науки зростає майже в арифметичній прогресії. У ВНЗ розширюється кількість навчальних дисциплін, виходять нові підручники, які містять не тільки встановлену наукову інформацію, але й пропонують широкий спектр проблемних завдань.

Метою нашої роботи стало дослідження питання в тому, як процес адаптації приводить до змін первісного психічного стану студента, з якого він розпочинає свій адаптивний процес.

Перспективи подальшого дослідження

Для вирішення проблем студентської адаптації до умов навчання у ВНЗ визначаємо наступні основні напрями роботи:

- 1) активніше залучати студентів до громадського життя факультету і групи;
- 2) звернути увагу на формування позитивної мотивації студентів, спрямувати їх на розвиток саморегуляції;
- 3) викладачам вузів і кураторам груп необхідно проявити активність у формуванні комунікативних відносин із студентами, зробити перший крок назустріч студентів у вирішенні навчальних проблем (не замикатися в рамках аудиторних знань).

Водночас, проблеми студентської адаптації вимагають не тільки вдосконалення умов навчання, але й удосконалення особистості самого студента.

Основний зміст роботи

Проблема готовності до професійної діяльності студентської молоді – предмет постійної уваги психологів. Від її успішного розв'язання залежать адаптація студентської молоді до умов вузівського навчання, оволодіння навчальною діяльністю, врешті-решт формування особистості.

Нами виділено такі компоненти психологічної готовності.

Мотиваційний компонент відображає бажання чи небажання студента навчатися. Він дуже важливий, бо від нього залежить входження студента в нову для нього діяльність.

Розрізняють внутрішні, або пізнавальні, мотиви учіння, що характеризуються потребою в інтелектуальній активності, пізнавальним інтересом; і зовнішні, або соціальні, котрі виявляються в бажанні займатися суспільно значущою діяльністю, у ставленні до педагога як до представника суспільства, авторитет якого є бездоганим.

Інтелектуальний компонент готовності студентської молоді до умов вузівського навчання включає рівень розвитку пізнавальної сфери, що визначається диференційованістю (перцептивною зрілістю), довільною концентрацією уваги, аналітичним мисленням (здатність розуміти суттєві ознаки і зв'язки між яви-

щами), раціональним підходом до дійсності (відносне послаблення значення уяви), логічним запам'ятовуванням.

Особистісний компонент готовності складається залежно від вміння підкоряти себе обставинам, поступатися, якщо це необхідно, своїми бажаннями. Аби влитися в новий колектив, знайти в ньому своє місце, включитися в загальну діяльність, студент має володіти собою, рахуватися з думкою інших студентів, поважати цю думку, бути морально зрілим (знати норми поведінки, позитивно ставитися до цих норм, осмислено їх реалізувати в контактах з оточуючими).

Емоційний компонент готовності студентської молоді до умов вузівського навчання проявляється в тому, що важливим моментом емоційної готовності є переживання, пов'язані із самою навчальною діяльністю та її першими результатами.

Вольовий компонент готовності проявляється в умінні керувати своєю поведінкою, у певному рівні розвитку довільності пізнавальних процесів.

Узагальнення переживань проявляється в утраті безпосередньої поведінки, в узагальненому сприйнятті дійсності, у довільності поведінки. Втрата безпосередності у спілкуванні, набуття довільності як здатності підкоряти свою поведінку певним правилам і вимогам виступає суттєвим компонентом психологічної готовності до умов вузівського навчання.

Щодо проблеми формування поглядів студентів стосовно розуміння сутності навчальної і загальної адаптації.

Зміни, які відбуваються сьогодні у вищих навчальних закладах, відбуваються на процесі адаптації студентів до нових умов життєдіяльності [2, с. 121].

Адаптація – це пристосування організму, особистості до характеру окремих впливів до умов життя, які змінилися. Сучасна молодь є найбільш мобільним і активним учасником змін, які відбуваються в соціумі, тобто, може швидко перебудовуватися та долати перешкоди, які виникають.

Сучасне суспільство динамічно змінюється, зокрема й у зв'язку з тим, що з кожним роком кількість нагромаджених знань у кожній галузі науки зростає майже в арифметичній прогресії. У ВНЗ розширюється кількість навчальних дисциплін, виходять нові підручники, які містять не тільки установлену наукову інформацію, але й пропонують широкий спектр проблемних завдань.

Визначень адаптації як процесу в сучасній науці не бракує.

Л.Г. Подоляк надає таке визначення: адаптація соціально-психологічна – процес набуття людьми певного соціально-психологічного статусу, оволодіння деякими соціально-психологічними рольовими функціями; людина прагне досягти гармонії між внутрішніми й зовнішніми умовами життєдіяльності.

Будь-який процес подолання студентом проблемних ситуацій у навчально-виховному процесі у ВНЗ можна вважати процесом соціально-психологічної адаптації особистості, у ході

якого вона використовує придбані на попередніх етапах свого розвитку і соціалізації навички і механізми поведінки або відкриває нові способи вирішення знань, нові плани і програми внутрішньо – психічних процесів.

Соціально-психологічну адаптованість можна охарактеризувати як такий стан взаємин особистості студента і групи, коли особистість без тривалих зовнішніх і внутрішніх конфліктів продуктивно виконує свою навчально-професійну діяльність, задовольняє свої соціогенні потреби [7, с. 45].

Опинившись у проблемній ситуації й відображаючи її, індивід переживає певний психічний стан. По завершенні адаптивного процесу первісний психічний стан разом з проблемною ситуацією, що його детермінувала, зникає або сильно змінюється. Саме тому одним із завдань Томчука М.І було вивчення динаміки психічних станів студентів та визначення норми у навчально-виховному процесі студентів.

Особистість, що має порушення адаптації або повну дезадаптованість, не в змозі відповідати тим вимогам й очікуванням, які пред'являють до неї соціальне середовище і студентська група. Однією із ознак соціально-психічної дезадаптованості студентів є переживання ними тривалих внутрішніх і зовнішніх конфліктів без знаходження необхідних для їх розв'язання психічних механізмів [7, с. 47].

Можна говорити, що чим більше дезадаптована людина, чим більше вона не приймає себе й інших, тим більше піддається впливу, тим більше схильна перекладати відповідальність на інших. Її життя проходить на негативному емоційному тлі, вона не здатна самостійно залагодити протиріччя між особистими бажаннями й заборонами, що накладаються суспільством, групою, соціальними інститутами.

Характерно те, що адаптація студентів до умов нового навчання й нового соціального середовища є складним процесом і включає засвоєння прийнятих соціальних норм і цінностей [7, 50].

Адаптація студентів до навчальної діяльності включає в себе вплив як суб'єктивних, так і об'єктивних факторів, до яких можна віднести зміст, організацію навчального процесу у ВНЗ. Особлива увага приділяється студентам-першокурсникам, так як звичне для них навчання у школі суттєво відрізняється від навчання у ВУЗі. Адже між діяльністю осіб, які навчаються в умовах ВНЗ і школи, існують суттєві якісні і кількісні відмінності. В умовах ВНЗ вища інтенсивність розумової праці, більший обсяг знань, які необхідно засвоїти, різко виражена нерівномірність навантажень, яка дуже зростає у період сесії. Навчальний процес характеризується суттєвими змінами кількості предметів, з якими студент пов'язує свою майбутню професійну діяльність. Студенту-першокурснику при вступі у ВНЗ приходится пристосовуватися до нових вимог, які ставить перед ним вища школа, особливо до нових умов навчання (самостійне опрацювання матеріалу, відсутність підручників, які б повністю відпо-

відали програмі та ін.), зокрема побутових (відсутність звичного соціального оточення, матеріальні труднощі, проживання в гуртожитку та ін.). Для навчального процесу першокурсників характерні, особливо під час сесії, висока емоційна напруга та тривожність, що регламентовані змістом їх діяльності.

Незважаючи на безперервний характер адаптації, виникає низка суб'єктивних факторів, які негативно впливають на процес соціально-психологічної адаптації першокурсників ВНЗ:

- 1) недостатній рівень підготовленості за шкільною програмою та ігнорування деяких предметів зі шкільної програми;
- 2) слабо виражені навички учбової роботи і недостатній розвиток словесно-логічного мислення;
- 3) пасивність і відсутність самостійності;
- 4) невисокий рівень культури і трудової вихованості;
- 5) невпевненість у власних силах.

Ці та інші фактори на психологічному рівні викликають порушення взаємодії людини і середовища та призводять до дезадаптації. Процес адаптації особистості в суспільстві пов'язаний з розвитком і збереженням її фізичного, психічного та соціального здоров'я.

Говорити про адаптацію лише першокурсників неправильно: відбувається адаптація студентів всіх курсів. Особливо складно цей процес проходить у студентів середніх курсів, адже їм необхідно не тільки навчатися, але й пристосовуватися до виробничо-навчальної діяльності. Грубо кажучи, спочатку працювати, а потім вчитися.

Не менш досліджуваним питанням являється динаміка адаптації. К.О.Сантросян вважає, що адаптація до соціального середовища закінчується на 1 курсі, а до учбової і професійної – на старших курсах. Згідно з Б.Г. Рубіном і Ю.С. Колесніковим, процес адаптації загалом стосується і першого, і другого року навчання.

Аналіз основних наукових досліджень

Конкретизуючи вищесказане, хочемо зробити посилання на результати анкетування, яке ми проводили зі студентами 1-го курсу за результатами заліково-екзаменаційної сесії 1-го семестру. Серед причин, які не дозволили деякій кількості студентів бути повністю успішними, тобто тим, хто має заборгованості, студенти назвали і, відповідно, усвідомили такі:

- 1) не встиг набрати бали;
- 2) не все зрозумів у Болонському процесі;
- 3) не встиг адаптуватися до цієї системи;
- 4) не звик до нового місця;
- 5) перебував у депресивному стані;
- 6) не надав значення і відповідно мало приділяв уваги навчанню;
- 7) мало часу;
- 8) особисті проблеми, справи;
- 9) недалекозорість;
- 10) байдужість (відсутність внутрішньої мотивації);

- 11) немає підтримки, нервові розлади;
- 12) не сподобався викладач;
- 13) підпрацьовують (суміщати складно);
- 14) незнання комп'ютера;
- 15) лїнь, але намагаються з нею боротися;
- 16) сам винен, дуже шкодюю;
- 17) вимушені пропустити заняття, дуже шкодують.

Серед конструктивних кроків, які студенти зробили і ще зроблять для виправлення ситуації названі такі:

- 1) ретельніше вивчати рекомендовану літературу;
- 2) виділяти більше часу для самостійних занять тощо.

Серед неконструктивних кроків були названі такі:

- підключив інтернет, купив принтер (щоб, наприклад, скачувати реферати);
- серйозно ставитися до навчання (серйозно – це дуже абстрактно сказано);
- хочу на днях розпочати вивчати...(були перелічені різні дисципліни);
- намагатимусь домовитися з викладачем (як саме?);
- буду старатися (в чому це проявлятиметься?).

Визначення соціальної ситуації розвитку дає Г. Гекгаузен, який розуміє під цим визначенням систему зовнішніх відносно суб'єкта умов, які спонукають та опосередковують його активність. Це – поєднання умов та обставин, які створюють певну обстановку, стан, положення.

Ситуації, які охоплюють основні сфери діяльності людини: навчання, працю, соціальну взаємодію тощо, називаються *соціальними*.

У таких ситуаціях існують сталі норми, з якими узгоджується наша поведінка, у відповідності до яких вона заохочується або карається. Поки ми не вступимо у нову для нас сферу діяльності, ми добре знаємо ці норми, а самі ситуації є для нас сталою системою, що вказує на наслідки наших вчинків. Дії, які ми здійснюємо за знайомих, сталих обставин, можна легко передбачити. Більше того, сталий характер наслідків дій, пов'язаних із ситуацією, надає самій поведінці регламентованості та стабільності.

Отже, у типових соціальних ситуаціях формуються сталі сценарії поведінки, що «підказують» людині, як діяти в тих чи інших обставинах. Соціальні ситуації, отже, потребують рольової або ритуальної поведінки.

Як бачимо, поведінка залежить від ситуації, її характеру, вимог тощо. У зв'язку з цим важливого значення набуває процес *адаптації до ситуації*, пристосування до неї. Е. Фромм розрізняє два види адаптації – статичну і динамічну: «Статичною ми називаємо таку адаптацію, за якої характер людини залишається незмінним і лише з'являються якісь нові звички. Така адаптація не веде до змін його особистості – ні нових рис характеру, ані нових прагнень він не набуває» [8, с. 114].

Динамічна адаптація – процес пристосування індивідом до зовнішніх обставин, але таке пристосування змінює його; у нього виникають нові тривоги.

Л. Виготський характеризує поняття соціальної ситуації розвитку ось так:

«Це особливе поєднання внутрішніх процесів розвитку і зовнішніх умов, що є типовим для кожного вікового періоду. Це співвідношення визначає і динаміку психічного розвитку упродовж певного вікового періоду, і якісно своєрідні психологічні новоутворення, котрі виникають наприкінці цього періоду» [8, с. 115].

Основоположні ситуації людського буття зафіксовані у міфах, традиціях, ритуалах, колективних формах життя. Поведінка в таких ситуаціях досить жорстко регламентована відповідними соціальними нормами, правилами, які часто закріплені в соціальних ролях. Це, так звані, соціальні ситуації.

Варто зазначити, що людина і світ – це не дві окремі реальності, які контактують одна з одною, а єдність: індивід – світ, де особистість і середовище виступають як два полюси складної системи взаємовідносин. Зміни на одному з полюсів ведуть до змін на іншому. І зміни ці зумовлені позицією суб'єкта. Як влучно зазначив В. Франкл, «людина не вільна від умов. Але вона вільна зайняти позицію стосовно них. Умови не обумовлюють її повністю... У кінцевому підсумку людина не підвладна умовам, з якими вона стикається; швидше ці умови підвладні її рішенням» [3, 183].

Список використаних джерел

1. Владиславлев А.П., Мавлютов Р.Р., Слуцкий М.С., Зимин А.И. Социально-философские проблемы современного образования. – М.: Знание, 1986. – 63 с.
2. Влас В.Г. Социально-психологические проблемы подготовки молодежи к труду. – К., 1991 – 138 с.
3. Доній В.М. Мистецтво життєдіяльності особистості. – К.: Науково-методичний посібник, 1997.
4. Зимняя І.А. Психология студента, как субъекта учебной деятельности. – М.: Московский институт иностранных языков им. М.Тореза, 1989. – 131 с.
5. Лебедев С.А., Ананьев О.И. Философия науки / Учебное пособие для вузов. – 2-е изд. – Р., 2007.
6. Ломов Б.Ф., Зебродин Ю.М. Психологические проблемы деятельности в особых условиях. – 1985.
7. Томчук М.І. Психологія адаптації до навчання студентів з особливими потребами. – В., 2005.
8. Панок В. Основи практичної психології. – К., 1999.
9. Корольчук М.С., Крайнюк В.М., Марченко В.М. Психологія: схеми, опорні конспекти, методики. – К., 2005.

The problem of students adaptation of considered in this article. The questions of social students adaptation during their studying the Higher Educational Establishments are analysed.

Key words: student, adaptation, disadaptation, stayt studying.

Отримано: 16.06.2009

УДК 781.1(09)

В.М. Лабунець

ПРОБЛЕМА МУЗИЧНОГО МИСЛЕННЯ В ІСТОРІЇ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ І МУЗИКОЗНАВЧОЇ ДУМКИ

У статті висвітлено існуючі у психології, педагогії та музикознавстві різноаспектні визначення і трактування понять «мислення», «музичне мислення».

Ключові слова: музичне мислення, пізнавальний процес, творча активність, мотивація, психофізіологічні закономірності.

В статье отражены существующие в психологии, педагогике и музыковедении разноаспектные определения и трактовки понятий «мышление», «музыкальное мышление».

Ключевые слова: музыкальное мышление, познавательный процесс, творческая активность, мотивация, психофизиологические закономерности.

В сучасних умовах державного розвитку особливо гостро постає проблема реалізації інтелектуального потенціалу нації. Вища школа – одна із найважливіших ланок, здатних позитивно її розв'язувати. Тому необхідно удосконалювати всю систему освіти, привести зміст і методи навчання у відповідність до принципів гуманізації та демократизації, спираючись на новітні досягнення психолого-педагогічної науки.

Розбудова української національної школи вимагає від майбутнього вчителя високої педагогічної культури і методичної майстерності. Особливого значення це питання набуває при підготовці вчителя музики у зв'язку із багатогранністю його діяльності як педагога, вихователя і виконавця. Вчителів музики необхідно вміти не тільки високохудожньо виконати твір, що вивчається в класі, а й глибоко, яскраво і дохідливо розкрити його зміст. У зв'язку з цим перед викладачами вузів постають серйозні завдання: сформувати такі якості мислення студента, які дозволяють йому самостійно, творчо засвоювати і переробляти музичну інформацію, що постійно поповнюється; озброїти його загальним методом оволодіння новими знаннями.

Проблема розвитку мислення багатогранна й різнопланова. Це підтверджується багатьма розробками у різних галузях науки